TEKSELI LAMBATÕU AREETUSPROGRAMM

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit
2019

Sisukord

Sisukord ... 2
Tekseli tõu lühiajalugu ... 3
Tekseli tõugu lammaste populatsioon Eestis ... 3
Üldiseloomustus ... 6
Tekseli tõutunnused ... 7
Tekseli tõustandardid ... 7
Tekseli ristandid ... 8
Aretuse eesmärk ... 8
Tekseli tõugu lamba aretuseesmärgid on: ... 8
Eesmärgi saavutamine ... 9
Aretusmeetodid ... 10
1. Puhasaretus ... 10
2. Vältav ehk ümberkujundav ristamine ... 10
Karjatervise programmid ... 10
LISA 1. LAMMASTE JÕUDLUSKONTROLLI KORD ... 12
LISA 2. TÕURAAMATUSSE KANDMISE ALUSED JA TÕURAAMATU PIDAMISE KORD ... 20
Mõisted ... 20
Tõuraamatu pidamise kord ... 21
Tõuraamatu osad A ja B, tõuraamatu lisa R ... 21
Veresuste arvutamise juhend ... 23
LISA 3. ARETUSLOOMA PÕLVNEMISE REGISTREERIMISE NING PÕLVNEMISE ÕIGSUSE KONTROLLIMISE KORD ... 24
LISA 4.LOOMA JA ARETUSMATERJALI ARETUSEKS SOBIVAKS TUNNISTAMISE KORD ... 25
LISA 5. PAARITUSANDMETE REGISTREERIMISE KORD ... 26
LISA 6. PÕLLUMAJANDUSLOOMA, KEDA SOOVITAKSE TÕURAAMATUS-SE KANDA, IDENTIFITSEERIMISE JA SELLE ÜLE ARVESTUSE PIDAMISE KORD ... 27
LISA 7. SEEMENDAMISE KOOLITUSPROGRAMMID NING SEEMENDAJA TUNNISTUSE SAAMISE NÕUDED JA TUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD ... 28
LISA 8. JÄÄRADE HINDAMISE JUHEND ... 29
Tekseli jäära hindamine ... 29
LISA 9. JÕUDLUSKONTROLLIGA LIITUMISE AVALDUS ... 30

Tekseli tõu lühiajalugu

Tekseli tõug (texelaar, ingl. texel) pärineb algselt Loode-Hollandist Texeli saarelt. Pikka aega, kuni 1845. aastani oli mujalt pärit lammaste viimine saarele ametlikult keelatud. Seejärel, 19. sajandi teisel poolel ristati kohalikke saarelambaid Inglismaalt pärit lincolni, leichesteri ja wensleydale tõugu lammastega. Ristamiste ja valiku tulemusena kujundati kohalikust väikesest lambast väga heade lihavormidega, viljakas, parema villaga lambatõug. Esimene tekseli tõugu lammaste aretusorganisatsioon asutati Põhja-Hollandis 1909. aastal ning esimene tõukirjeldus on 1911. aastast. Algselt kujundati tõugu liha-villalamba suunas, hiljem aretussuund muutus ning tänapäeval on aretuse peamine eesmärk tagada ühtlaselt kõrge kvaliteediga lihatallede tootmine. Nii ongi tekseli tõu hinnatavaimaks omaduseks kujunenud tema head tapajõudlusnäitajad – kõrge liha väljatuleku protsent ning lihakeha madal rasvasisaldus, mis jääb madalaks ka suuremate rümpade puhul. Need omadused päranduvad kergesti edasi järglastele, eriti esimeses põlvkonnas, ja seetõttu kasutatakse tekseli tõugu palju lõppjäärana erinevates ristamisskeemides lihatallede tootmiseks.
Tekseli tõugu lambad on levinud üle maailma – esmalt Tekseli saarelt Hollandi mandriossa, Belgiasse ja Taani. Prantsusmaal kasvatatakse tekseli tõugu lambaid alates 1933. aastast, Saksamaal alates 1960. aastatest. Ühendkuningriiki jõudsid esimesed tekselid 1973. aastal Prantsusmaa kaudu, hiljem toimus eksport otse Hollandist ja ka Belgiast. Ameerika Ühendriikidesse viidi tekseli tõugu lambad 1985. aastal, Uus-Meremaale 1988 ja sealt Austraaliasse 1993. Uus-Meremaa populatsioon sai alguse Taanist ja Soomest välja valitud lammastest. Šveitsi jõudis tekseli tõugu lammas Saksamaa ja Prantsusmaa kaudu, tekseli tõuraamat avati seal 2005.
Kaasajal on tekseli tõug levinud kõikidel mandritel, kus lambakasvatusega tegeldakse. Lai levik on tinginud selle, et maailmas tuntakse erinevaid tekseli lammaste tüüpe. Need on välja kujunenud erinevates piirkondades toimunud tekseli tõugu lammaste aretustöö tulemusena.

Tekseli tõugu lammaste populatsioon Eestis

Eestisse toodi esimesed tekseli tõugu jäärad 1993. aastal Taanist. Neid hakati kasutama eesti valgepealise lambatõu aretamisel lihaomaduste parandajatena. Tekselite puhasaretus on Eestis olnud võimalik alates 2001. aastast, mil Taanist osteti sisse esimesed tõupuhtad uted.

Tabel 1. Aastatel 2000-2017 Eestisse sisse ostetud puhtatõulised tekseli lambad

Aasta(d)	Riik	Jäärasid	Uttesid
2000–2002	Taani	15	66
2005	Saksamaa	4	10
2010	Belgia	7	0
2013	Holland	17	5

2014	Suurbritannia	6	0
2015	Taani	4	4
2016	Saksamaa	2	0
2016	Soome	2	0
2017	Suurbritannia	3	0
2018	Belgia	6	15

*Tabel 2. Tekseli tõugu lammaste arv Eestis seisuga 01.01.2018, kokku 191 karjas.**

Tekseli tõugu lambaid	**Alla aasta vanused**	**Üle aasta vanused**	**Kokku**
Uted	380	1565	1945
Jäärad	104	148	252
Kokku	**484**	**1713**	**2197**

**Allikas: Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Ameti (PRIA) loomade register*

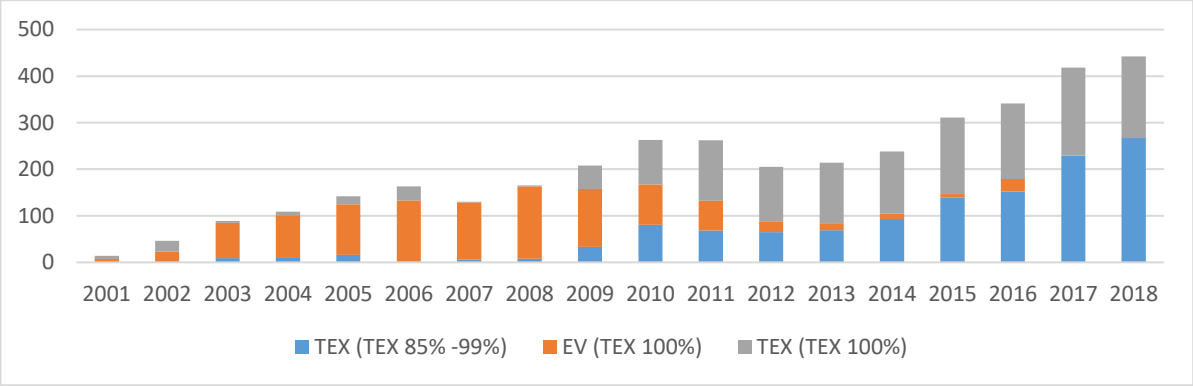

Joonis 1. Tekseli tõugu lammaste jõudluskontrollialuse populatsiooni kujunemine Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu juures aastatel 2001 – 2018.

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu jõudluskontrollis oli 1. jaanuari 2018. aasta seisuga tekseli tõugu või kõrge tekseli veresusega lambaid[1] 17 erineva omaniku juurest, kokku 442 looma, kellest

- 414 lammast oli kantud EV tõuraamatusse,
    - neist 391 lisasse TEX,
    - 19 lisasse R,
    - 2 osasse A ja
    - 2 osasse B;
- 175 lammast veresusega TEX 100%;
- 70 olid jäärad ja 372 uted;
- 29 loomal oli määratud PrP genotüüp, neist 22 olid genotüübiga ARR/ARR, kolm genotüübiga ARR/ARQ ja neli genotüübiga ARR/ARH

[1] kõrge tekseli veresusega, st, et tekseli veresus on 85% või rohkem ning juhul kui looma ainus teadaolev veresus on teksel, siis on see vähemalt 75%

- keskmine sünnimass oli 4,5 kg, minimaalne 2,2 kg, maksimaalne 7,0 kg;
- keskmine 100 päeva mass oli 25 kg, minimaalne 10,9 kg ja maksimaalne 47,6 kg;
- uttede keskmine viljakus oli 1,36 elusalt sündinud talle poegimise kohta;
- tallede keskmine üleskasvatamise määr oli 1,23 – 90% elusalt sündinud talledest kasvatatakse vähemalt 60 päeva vanuseks.

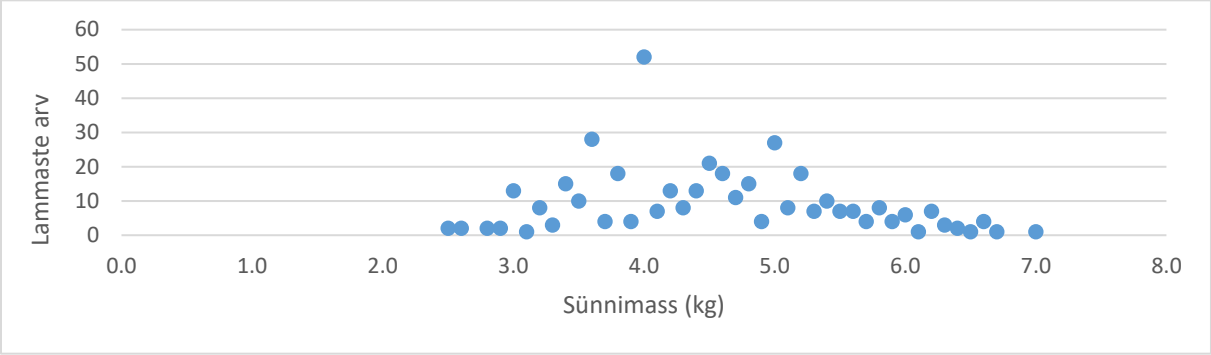

Joonis 2. Tekseli tõugu lammaste Eesti populatsiooni sünnimassid, seisuga 01.01.2018 elus olevad lambad.

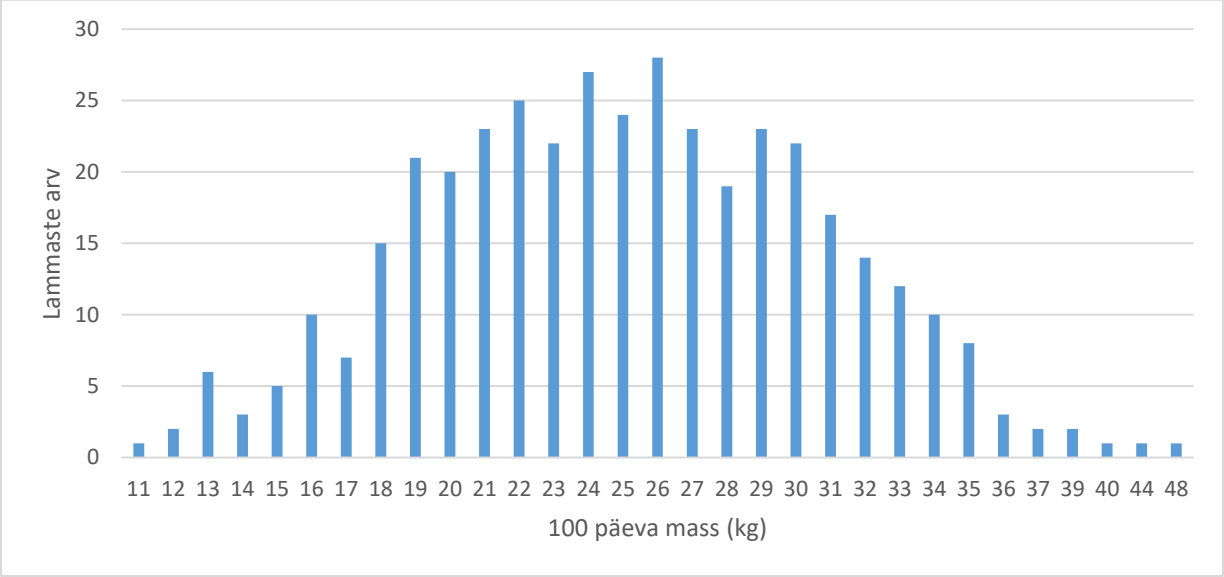

Joonis 3. Tekseli tõugu lammaste Eesti populatsiooni 100 päeva massid, seisuga 01.01.2018 ELKL jõudluskontrollis elus olevad lambad.

Tabel 3. Tekseli tõugu lammaste ELKL aretuspopulatsiooni vanuseline struktuur, seisuga 01.01.2018 elus olevad lambad.

Sünniaasta	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
Uttesid	135	65	63	54	20	11	11	6	4	3
Jäärasid	44	15	2	5	1	3				

Tabel 4. Tekseli tõugu lammaste populatsiooni jaotus sünnitüübi järgi

Sündinud:	kolmikuna	kolmikuna	kolmikuna	kaksikuna	kaksikuna	üksikuna
Üles kasvanud:	kolmikuna	kaksikuna	üksikuna	kaksikuna	üksikuna	üksikuna
Lammaste arv	4	7	3	215	25	188

Ülal kirjeldatud populatsioonist enamus – 425 lammast, on sündinud Eestis; 17 mujal Euroopa Liidus.

Tabel 5. Seisuga 01.01.2018 ELKL jõudluskontrollis elus olevate tekseli tõugu lammaste päritoluriigid

Lamba päritoluriik	Jäärasid	Uttesid	Kokku
Holland	3	3	6
Suurbritannia	7	0	7
Saksamaa	2	0	2
Soome	2	0	2

Enamik (87%) jõudluskontrollis olevaid tekseli tõugu lambaid kasvab karjades, mis on maedi-visna suhtes uuritud ning maedi-visna vabad.

Üldiseloomustus

Tekseli tõugu on aretatud eesmärgiga saada väga heade lihavormide ja -omadustega viljakas lambatõug.

Tekselite hinnatavaimaks omaduseks on nende väga head tapajõudlusnäitajad, mis on põhjustatud tõule omasest nn topeltlihase geenist. Rümbakaal võib moodustada kuni 60% talle eluskaalust, liha osakaal omakorda kuni 60% rümbast. Liha madal rasvasisaldus tagab võimaluse realiseerida ka vanemaid tallesid ja suuremaid rümpasid, ilma et liha kvaliteet oluliselt langeks. Head lihaomadused ja -vormid päranduvad väga hästi edasi järglastele, eriti ristamisel teiste tõugudega F1 põlvkonnas. Seetõttu kasutatakse tekseli tõugu lambaid kogu maailmas talleliha tootmisel ja lõppjääradena lihatallede tootmise ristamisskeemides.
Tekseli tõugu lambad on hea kohanemisvõimega. Maailmas levinud erinevatest tekseli tüüpidest on tuntuimad hollandi, prantsuse, saksa ja briti tüüpi tekselid. Belgias aretatud tekselit tuntakse belteksi tõuna ning valgete tekselite aretusel esile tulnud retsessiivsest värvimutatsioonist on kujundatud sinine teksel.
Kõik tekseli tõugu lambad on massiivse lihaselise keha, laia selja, hästi arenenud lihaseliste kintsudega rahuliku loomuga loomad. Ühe aasta vanuste esmapoegijate keskmine viljakus on 1,25; kahe aasta vanustel uttedel 1,70 ning täiskasvanud uttedel 1,85. Tallede üleskasvatamise määr 95%. Tallede keskmine juurdekasv on 225 grammi ööpäevas ning tallede keskmine kaal kuue kuu vanuselt 44 kg.

Tekseli tõutunnused

Kohanemisvõime. Tekseli tõug on levinud lambakasvatuspiirkondades üle kogu maailma, kohaneb hästi erinevate oludega.
Ökonoomsus. Tekseli tõugu lammaste söötmine on efektiivne. Sööda, sh karjamaarohu omastamine on hea. Talled alluvad hästi nuumale.
Lihtsad majandada nii karjamaal kui laudas, kuna on rahulikud, uudishimulikud ja vastupidavad.
Lihakeha kvaliteet. Väga kõrge. Tapakaal moodustab eluskaalust 48%–60%. Rasvasus madal. Tailiha sisaldus kõrge. Liha ja luu suhe rümbas hea, liha väljatulek rümbast kuni 60%. Lihakeha kvaliteet säilib ka suurematel ja vanematel loomadel.
Viljakus. Tõug on keskmiselt viljakas. Täiskasvanud tekseli utt poegib aastas ühe korra ja kasvatab tavaliselt üles kaks talle.
Emaomadused. Uted on hea piimakusega.
Indlemine. Sessoonne. Innaperioodi pikkus 5 kuud.
Suguküpsus. Utt-talled on paarituseks valmis 7–9 kuu vanuselt tingimusel, et on saavutanud kehakaalu 45–50 kg.
Villatoodang. 3,5–5 kg pesemata poolpeenvilla aastas.
Iseloom. Tekseli lambad on tugevad, vastupidavad, rahulikud, kuuletuvad suhteliselt hästi.

Tekseli tõustandardid

Keha on hästi arenenud, ühtlaste proportsioonidega, massiivne, ümarate väga hästi arenenud lihavormidega. Kael on tugev ja lihaseline. Rind on lai ja sügav. Turi, selg ja lanne on lihaselised ja ühtlaselt laiad. Seljalihas on väga hästi arenenud. Lanne on pikk ja veidi laskuv.
Lihavormid on väga hästi arenenud. Tekseli tõugu lammaste aretuses tuleks säilitada lihajõudlusnäitajate kõrge tase ning nende hea pärandumine järglastele.
Suurus. Keskmise suurusega lammas. Turja kõrgus jääradel ca 70 cm, uttedel ca 68 cm.
Jalad on hästi arenenud, muu kehaga proportsioonis. Kintsud on ümarad ja heade lihavormidega. Jalad on valged.
Karvkate. Täiskasvanud lammaste villak on valge, vett hülgav, tihe, liigse rasuta ja kempkarvadeta. Pea, kukal ning jalad altpoolt põlvi on villavabad, kaetud karvadega.
Pea on hästi väljendunud proportsioonidega, sirge nina ja laia suuga. Lühikesed püstised kõrvad. Pea ja kukal on kaetud valgete või kergelt hallikate karvadega. Näol ja kõrvadel võivad olla tumedad tähnid. Nina on must.
Saba on lühike.
Emaomadused. Tekseli tõugu uted on hea piimakusega. Aretuses tuleb vältida uttesid, kes oma tallede eest ei hoolitse või kellel ei ole piisavalt piima tallede üleskasvatamiseks.

Tabel 6. Tekseli lamba tõustandardid

Tunnus	Soovitatav või keskmine väärtus
Täiskasvanud jäära kaal	75–120 kg (95 kg keskmiselt)
Täiskasvanud ute kaal	55–85 kg (75 kg keskmiselt)
Villaku värvus	Valge
Viljakus täiskasvanud uttedel	1,8–2,0
Iseloomustus	Rahulik, heade lihavormidega, allub hästi nuumale
Tallede kaal 3 kuu vanuselt	25 kg (keskmine)
Tallede eluskaal 6 kuu vanuselt	44 kg (keskmine)
Lihassilm	12 cm^2

Tekseli ristandid

Vältava ehk ümberkujundava ristamismeetodi kasutamise tõttu tekseli aretuses kasutatakse aretuses ka tekseli ristanduttesid. Tulenevalt sellest, et ristamist alustades võivad baasloomadeks olla erineva põlvnemisega loomad, on ristandite välimuse varieeruvus esimestes põlvkondades suur. Aretuses kasutatavatel ristanduttedel jälgitakse tõule omaseid tunnuseid, häid emaomadusi ning tõule omast viljakust. Ristamisel on lubatud kasutada vaid tekseli tõuraamatu A või B osa jäärasid.

Eestis on tekseli tõu tähiseks TEX. Aretusprogrammi täitmise geograafiline piirkond on Eesti.

Aretuse eesmärk

Käesoleva aretusprogrammiga seatud aretussuund on tekseli lambatõu parandamine lähtuvalt seatud aretuseesmärkidest ning soovitud tõuomadustega loomade kasvatamise ja müügi läbi lambakasvatuse Eesti oludes tasuvamaks ja atraktiivsemaks majandusharuks muutmine.

Tekseli tõugu lamba aretuseesmärgid on:

1) aretada, kasvatada ja levitada Eesti keskkonda ja klimaatilistesse tingimustesse sobilikke tekseli tõulambaid;
2) aretada tootmiskarjadele kvaliteetseid lõppjäärasid, kes oleksid suutelised ristandtalledele edasi andma head lihavormid ja ühtlaselt hea kasvukiiruse;
3) tagada tõule iseloomulike tunnuste edasikandumine läbi aretusjäärade valiku;
4) tagada uttede valikul tõuomaste omaduste edasikandumine – heade lihavormidega, rahulikud ja piimakad;

5) parandada emaomadusi ja vähendada tallede suremust – tallede üleskasvatamise määr 90%;
6) vähendada raskete poegimiste esinemissagedust;
7) viljakus keskmiselt 1,85 talle täiskasvanud ute kohta;
8) tallede keskmine 100 päeva mass 27 kg;
9) puhtatõuliste tekseli tõugu lammaste osakaalu suurenemine;
10) tekseli tõugu lammaste aretuspopulatsiooni suurenemine Eestis.

Eesmärgi saavutamine.

1. Seatakse sisse jõudluskontroll lammaste üldise kvaliteedi, aretustaseme, paremate karjade ja perspektiivsete suguloomade väljaselgitamiseks. Jõudluskontrollis kogutakse vastavalt kehtivale lammaste jõudluskontrolli korrale vähemalt järgmisi andmeid:

1) paaritus:
   a) paaritusrühma uttede numbrid,
   b) paaritusrühma jäära number,
   c) paarituse alguse ja lõpu kuupäev;
2) poegimine:
   a) poegimise kuupäev,
   b) talle number,
   c) ema number
   d) pesakonna suurus (mitmikuna sündinud);
3) tallede üleskasvatamine:
   a) talle kaal 100 päeva vanuselt,
   b) üleskasvatatud tallede arv;
4) karjast välja viimine:
   a) sündmuse kuupäev
5) karja toomine:
   a) sündmuse kuupäev,
   b) looma põlvnemist/tõugu tõendav dokument.

Lisaks on soovituslik mõõta ka tallede kaalu 8-nädalaselt, eristamaks paremini emapiima komponenti tallede kasvatamises.

2. Jäärade valik karja parandamiseks. Jääradeks valitakse parimad puhtatõulised jäärad kodu- ja välismaal ning vajadusel ostetakse sisse parimate tõujäärade sperma. Sugujäära valikul eelistatakse jäärasid, kelle:

- järglased kasvavad kiiremini,
- järglaste hulgas on rohkem kaksiktallesid,
- jäära tõuomased tunnused on silmapaistavad,
- põlvnemine on sobilik.

3. Põhikarja uttede valik tõuomaduste parandamiseks. Uttedest valitakse tõuaretusse uted, kelle

- järglased kasvavad kiiremini,
- järglaste hulgas on rohkem kaksiktallesid,

- tõuomased tunnused on hästi väljendunud.

4. Soovitud tunnustele kõrge aretusväärtusega tõuloomade (ka sperma ja embrüode) importimine Eesti tõupopulatsiooni tõuomaduste parandamiseks.

Aretusmeetodid

Tekseli tõugu lammastele peetakse tõuraamatut. Tõuraamatul on kolm osa – A, B ning lisa R Tõuraamatu A ja B osadesse kantakse tekseli tõugu puhtatõulised loomad. Tõuraamatu lisas R peetakse arvestust tekseli veresusega ristandlammaste üle, kelle tekseli veresuse komponent on suurem kui 50% ning väiksem kui 96,87%. (Lisa 1)

Aretusmeetoditega saavutatakse aretusprogrammis sätestatud aretuseesmärgid. Tekseli lambatõu aretuses Eestis kasutatakse puhasaretust ning vältavat ehk ümberkujundavat ristamist.

1. Puhasaretus

Tekseli tõu aretuses kasutatakse puhasaretust. Eesmärgiks on tugeva puhtatõulise tekseli populatsiooni loomine Eestis – süstemaatilise valikuga arendatakse, säilitatakse ja kinnistatakse tõuomaseid tunnuseid.

- Puhasaretuses kasutatakse vaid puhtatõulisi tekseli lambaid. Puhtatõulisteks tekseli lammasteks loetakse lambaid, kelle tekseli tõu osakaal on põlvnemistunnistuse alusel suurem või võrdne 96,87%. Lambad, kelle veresus vastab antud nõudele kantakse vastavalt aretusprogrammi lisaga 2 määratud tingimustele tekseli tõuraamatu ossa A või B. Aretusloom peab liikuma tunnustatud aretusühingu väljastatud põlvnemistunnistusega.
- Puhasaretuses võib kasutada ka kunstlikku seemendust või embrüo siirdamist, kui kasutatav tõumaterjal (sperma või embrüo) omab väljastava riigi tunnustatud aretusorganisatsiooni kinnitust saadetise sisu kohta.

2. Vältav ehk ümberkujundav ristamine

Tekselite aretuses kasutatakse vältavat ristamist, kui soovitakse mõnelt muult lambatõult üle minna tekseli tõu aretusele. Seejuures kasutatakse iga järgneva põlvkonna emasloomade paaritamiseks jäära, kes on kantud tekseli tõuraamatu A või B ossa või kes on sinna kandmiseks sobilik põlvnemistunnistuse alusel. Vältava ristamise eesmärgiks on toota tekseli tõugu lambaid Eesti lammaste baasil. Vältava ristamise puhul, kui looma veresus tekseli tõu suhtes jääb alla 96,87%, kuid on suurem või võrdne 50,0%, kantakse lambad tõuraamatu lisasse R. (Lisa 1)

Karjatervise programmid

Tagamaks aretuskarjade kõrget karjatervise staatust on tekseli lammaste aretajatel soovituslik liituda aretusorganisatsiooni ja teiste asjaomaste organisatsioonide poolt loodud karjatervise

programmidega. Elusloomade importimisel võiks eelistada võimalusel loomi, kellel on kõrgem aretusindeks parasiidiresistentsusele.

LISA 1. LAMMASTE JÕUDLUSKONTROLLI KORD

Lammaste jõudluskontrolli viiakse Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidus läbi vastavalt Euroopa parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 1012/2016.

MÕISTED

Aretusloom on tõuraamatu põhiossa kantud või sinna kandmiseks sobiv loom.

Aretuse andmebaas on elektrooniline andmebaas, kus registreeritakse lamba kohta kogutavad andmed.

Jõudluskontrolli läbiviija on käesoleva korra tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit (edaspidi: Liit)

Jõudlusandmete koguja on loomapidaja või tema poolt volitatud isik, kes võib koguda ja registreerida loomapidaja karja lammaste jõudlusandmeid ja edastada neid jõudluskontrolli läbiviijale. Jõudlusandmete koguja saab juhised andmete kogumiseks jõudluskontrolli läbiviija poolt aretusprogrammiga liitumisel.

Jõudluskontrollis olev lammas on lammas, kelle kohta kogutakse andmeid, mis võimaldavad arvutada viljakuse või kasvukiiruse aretusväärtusi tema enda või tema järglaste kohta. Jõudluskontrollis oleva lamba saab kanda tõuraamatusse, kui ta vastab tõuraamatusse kandmise tingimustele.

Jõudluskontrolli kokkulepe on loomaomaniku või tema poolt volitatud isiku ja jõudluskontrolli läbiviija vahel sõlmitud leping, millega fikseeritakse osapoolte kohustused ja vastutus seoses jõudluskontrolli läbiviimisega.

Lamba märgistamine on tegevus, mille tulemusena on võimalik lammas sünnijärgselt üheselt tuvastada ja teistest lammastest eristada.

JÕUDLUSKONTROLLI LÄBIVIIMISEL ON ALUSEKS JÄRGMISED KORRAD:

1) põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord;
2) andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse;
3) jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste avaldamise kord;
4) jõudluskontrolli ja jõudlusandmete kogumisega alustamine
5) geneetilise väärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord.

I. PÕLVNEMIS- JA JÕUDLUSANDMETE KOGUMISE, NENDE ÕIGSUSE KONTROLLIMISE, TÖÖTLEMISE JA SÄILITAMISE KORD

1. Jõudluskontrolli eesmärgid

Lammaste jõudluskontroll on jõudluskontrollis olevate lammaste jõudlus- ja põlvnemisandmete regulaarne kogumine, salvestamine, säilitamine ja analüüsimine loomade geneetilise väärtuse hindamiseks ning aretusvalikute tegemiseks.

Jõudluskontrolli viiakse läbi lambakasvatusettevõttes ja selle raames kogutakse lammaste kohta paaritusandmeid, poegimis- ja põlvnemisandmeid ning andmeid tallede kasvukiiruse kohta. Lisaks kogutakse aretuse andmebaasi informatsiooni jõudluskontrollialuste, sh ka tõuraamatusse kantud lammaste ostu-müügi ja lammaste eluea kohta.

2. Jõudluskontrolliga liitumine

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu lammaste jõudluskontrolliga liituda soovijal tuleb esitada vormikohane avaldus (Lisa 9) Liidu kodulehe kaudu aadressil www.lammas.ee, e-postiga aadressil kontor@lammas.ee või paberkandjal Liidu kontorisse. Liidu kontaktid on avaldatud Liidu kodulehel.

Avaldusele tuleb lisada karjas olevate lammaste nimekiri, soovitavalt koos tõu ja sünniajaga. Lammaste sünniandmete puudumine ei ole jõudluskontrolliga alustamisel takistuseks.

Avalduse esitamisele järgneb farmi külastus Liidu töötaja poolt ja selle käigus esimene jõudluskontrolliandmete koguja koolitus. Ühtlasi hindab Liidu töötaja esimese farmikülastuse ajal karja lammaste välimiku vastavust vastava lambatõu tüübile. Farmikülastuse järgselt allkirjastatakse jõudluskontrolli kokkulepe.

Pärast aretusprogrammiga liitumist ja andmete kogumiseks vajalike juhiste saamist luuakse andmete sisestamiseks ja haldamiseks aretuse andmebaasi kasutajakonto. Vajadusel osutab Liit jõudluskontrolli andmete kogujale andmebaasi kasutajatuge.

Regulaarne jõudlusandmete kogumine algab paaritusregistri täitmisest. Selles peavad olema märgitud järgmised andmed: jäära registrinumber, karjamineku aeg, paaritusgrupis olevate uttede registrinumbrid ja paarituse lõpetamise kuupäev. Soovitav on alustada jääraga, kelle põlvnemine on registreeritud.

3. Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumine ja registreerimine

Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumine, nende õigsuse kontrollimine, töötlemine ja säilitamine teostatakse vastavalt Euroopa parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 1012/2016 sätestatud nõuetele.

Jõudlusandmete kogumisel kohustub jõudluskontrolli läbiviija koguma aretuse eesmärgi saavutamiseks vajalikke andmeid ning salvestama ja säilitama neid elektroonilises aretuse andmebaasis.

Jõudlusandmeid kogutakse, salvestatakse, töödeldakse ning analüüsitakse loomaomaniku ja Liidu vahelise lepingu kohaselt (Jõudluskontrolli kokkulepe). Algndmete õigsuse eest vastutab jõudlusandmete koguja (loomaomanik või tema volitatud isik).

Oluline on tallede identifitseerimine sünnijärgselt viisil, et kogu kasvuea vältel, kuni riikliku registri numbriga märgistamiseni, oleks tall selgesti teistest talledest eristatav ning oma emaga seostatav.

Jõudluskontrolli algandmete kogumise ja edastamise dokumendid on paaritusregister, talleregister ja müügiregister. Lisaks kogutakse aretuse andmebaasi informatsiooni jõudluskontrollialuste, sh ka tõuraamatusse kantud lammaste ostu-müügi ja lammaste eluea kohta.

Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumiseks lisab jõudlusandmete koguja aretuse andmebaasi paaritusregistri ja talleregistri.

Paaritusregister (soovituslik vorm kodulehel) tuleb sisestada aretuse andmebaasi hiljemalt 30 päeva jooksul.

Paaritusandmed paaritusregistris:
- jäära registrinumber;
- paaritusgrupis olevate uttede registrinumbrid;
- jäära karja toomise aeg;
- jäära karjast väljaviimise aeg.

Jõudluskontrolli läbiviijal on õigus kontrollida paaritusregistri andmete õigsust võrreldes paaritusregistri andmeid teiste andmebaasis olevate andmetega ning samuti paaritusregistri andmete vastavust tegelikkusele farmis kohapeal.

Talleregistrit (soovituslik vorm kodulehel) täidetakse jooksvalt kogu poegimisperioodi vältel, tallede andmed sisestatakse andmebaasi aretusväärtuse arvutamise seisukohalt olulisteks tähtaegadeks. Nimetatud tähtajad avaldatakse Liidu kodulehel ja muutumisest teatatakse kolm kuud ette. Talleregistri andmeid kontrollitakse läbi nende vastavuse paaritusregistrile ja andmebaasis olevate teiste andmetega võrdlemise ning farmikülastuste ajal farmis kohapeal.

Talleregistrisse kantakse minimaalselt järgmised andmed:
- poeginud ute registrinumber,
- jäära registrinumber, kui see on kantud paaritusregistrisse,
- poegimise aeg,
- sündinud tallede arv,
- elusalt sündinud tallede registrinumbrid, milleks ei pea kohe sünnijärgselt olema riikliku registri numbrid;
- iga talle kohta
  - sugu,
  - 100 päeva mass ja/või 8 nädala mass,
  - talle liikumine karjast välja (juhul, kui see on toimunud).

Lisaks soovitavalt sünnimass.

Sünnimassi määramiseks kaalutakse tall hiljemalt kolmandal elupäeval. Kui talle sünnimass ei ole määratud, kasutatakse arvutustes populatsiooni keskmist näitajat.

Saja päeva massi määramiseks tuleb talled kaaluda vanusevahemikus 90 – 150 päeva ning sisestada aretuse andmebaasi kaalumise kuupäev ja kaalumise tulemused. Jõudluskontrolli läbiviija korraldab 100 päeva massi arvutamise ning tagasiside aretajatele. Saja päeva massi arvutamisel lahutatakse lubatud vanusevahemikus (90 – 150 päeva) kaalutud talle massist tema sünnimass. Saadud vahe jagatakse talle vanusega päevades. Saadakse talle eluea keskmine ööpäevane massi-iive, mis korrutatakse sajaga, korrutisele liidetakse sünnimass ning tulemuseks on 100 päeva mass, mille alusel arvutatakse lamba geneetiline aretusväärtus tema kasvukiirusele. Kui tallel on määratud mitu massi vanusevahemikus 90 – 150 päeva, võetakse 100 päeva massi arvutamisel aluseks kaalumine, mis toimus ajaliselt lähimana päevale, mil tall sai 100 päeva vanaks. Kui lubatud ajavahemikus on tehtud kaks kaalumist, üks enne ja teine täpselt sama palju päevi pärast talle sajandat elupäeva, arvutatakse saja päeva mass varem tehtud kaalumise põhjal.

Kaheksa nädala massi määramiseks kaalutakse tall vanuses 42-84 päeva.

Talleregistri arvestuslikuks perioodiks on poegimisperiood, mis algab 1. septembril ja lõpeb järgmise aasta 31. augustil.

Utt-tall loetakse põhikarja täienduseks, kui ta on kantud paaritusregistrisse
Utt loetakse põhikarja täienduseks, kui:
- ta on poeginud või
- kantud üle aasta vanusena paaritusregistrisse.

Jäärtall loetakse kindlasti põhikarja kuuluvaks, kui
- temaga on moodustatud paaritusgrupp või
- ta on karja ostetud eesmärgiga saada temalt tallesid.

Müügiregister (soovituslik vorm kodulehel) genereerub aretuse andmebaasis automaatselt, kui lammaste müük on andmebaasi sisestatud.

Müügiregistris kajastuvad järgmised andmed:

- müüja nimi,
- müüja lauda number
- lamba registrinumber,
- müügi kuupäev,
- ostja nimi,
- ostja kontaktandmed (e-maili aadress, postiaadress ja telefoninumber),
- ostja lauda number.

Jõudluskontrollis olevate loomade müügiandmed ja muud loomade liikumised sisestatakse andmebaasi hiljemalt 30 päeva jooksul loomade karjast välja viimisest. Suguloomana müügi registreerimine andmebaasis on jõudlusandmete kogujale põlvnemistunnistuse väljastamise aluseks.

Pärast paaritus- talle- ja müügiregistri andmete sisestamist elektroonilisse andmebaasi ja esmast kontrolli, loetakse andmebaasi vastavad failid ja väljatrükid farmi jõudluskontrolli algdokumentideks.

Ute kohta kogunevad jõudluskontrolli algdokumentide täitmisel minimaalselt järgmised jõudlusandmed:

- paaritusandmed läbi paaritusregistrite;
- põlvnemis- ja kasvukiiruse andmed läbi talleregistri;
- viljakusnäitajad läbi talleregistrite;
- emaomadused läbi talleregistrite;
- suguloomaks müümine läbi müügiregistri.

Viljakusnäitajatena käsitletakse viljakust ning tallede üleskasvatamise määra, mis arvutatakse talleregistrites sisalduvate andmete põhjal. Viljakus on ühe poegimise kohta sündinud tallede arv. Tallede üleskasvatamise määr näitab kahe kuu, so 60 päeva vanuselt elus olevate tallede arvu ute ühe poegimise kohta. Uttede emaomaduste ja piimakuse iseloomustamiseks kasutatakse kolme näitajat: sündinud tallede arv, üleskasvatatud tallede arv, üleskasvatatud tallede keskmine 100 päeva mass seostatud ute viljakusega.

Jäära kohta kogunevad ühtlustatud jõudluskontrolli algdokumentide täitmisel minimaalselt järgmised jõudlusandmed:

- paaritusandmed läbi paaritusregistrite;
- põlvnemis- ja kasvukiiruse andmed läbi talleregistri;
- paaritusedukuse andmed läbi paaritus- ja talleregistrite;
- suguloomaks müümine läbi müügiregistri.

Jäära kohta tuuakse välja paaritusgruppide suurused, tiinestunud uttede arv, tiinestunud ute kohta sündinud tallede arv, tiinestunud ute kohta elusalt sündinud tallede arv, üleskasvatatud tallede arv ja 100 päeva masside keskmine.

Alla aasta vanused utt-talled näidatakse paaritusregistris paaritusgrupis olevatena, kui nad on jääraga samas karjas. Jäära paaritusedukuse arvutamisel peetakse nooruttede osas eraldi arvestust. Tiinestumise määramise aluseks on ultraheliuuring või paaritusperioodile järgnev poegimine 130–160 päeva jooksul.

4. Jõudluskontrolli lõpetamine

Jõudluskontrolli läbiviimise lõpetamiseks tuleb Liidule esitada kirjalik avaldus. Liit võib teha omapoolse ettepaneku jõudluskontrolli läbiviimise lõpetamiseks, kui loomaomanik ei ole täitnud käesolevas korras kehtestatud nõudeid.

5. Andmete säilitamine

Jõudluskontrolli algandmed ja tõuraamatus olev info säilitatakse aretuse elektroonilises andmebaasis. Andmete säilitamise korraldab Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit.

II. ANDMED LABORATOORIUMI KOHTA, KUS TEHAKSE JÕUDLUSE MÄÄRAMISEKS VAJALIKKE ANALÜÜSE

Vastava lambatõu aretusprogrammi käigus kogutud proovidest tehakse analüüsid vastava tunnustuse saanud laboris. Laborite nimekiri avaldatakse Liidu kodulehel.

Aretusväärtuste ja suhteliste aretusväärtuste analüüsid tellitakse pädevatelt organisatsioonidelt, kelle nimekiri avaldatakse Liidu kodulehel.

Jõudluskontrolli- ja tõuraamatu andmete arhiveerimise teenus ostetakse lepingu alusel sisse pädevalt organisatsioonilt antud valdkonnas.

III. JÕUDLUSANDMETE JA NENDE HINDAMISTULEMUSTE KASUTAMISE JA AVALDAMISE KORD

Jõudlusandmeid ja hindamistulemusi avaldatakse kooskõlas hea tava ja Eesti Vabariigi seadustega.

Jõudluskontrolli läbiviija (Liit) ja jõudlusandmete koguja (Loomaomanik või tema poolt volitatud isik) sõlmivad omavahelise lepingu (Jõudluskontrolli kokkulepe), millega fikseeritakse osapoolte kohustused ja vastutus jõudluskontrolli läbiviimisel ja andmete kasutamisel.

Kõik jõudlusandmed salvestatakse aretuse elektroonilisse andmebaasi Pässu 2.0, mille kasutamise õigused väljastab Liit vastavalt avaldusele (vabas vormis).

Andmebaasi Pässu 2.0 kasutaja näeb oma karja andmete seisu igapäevaselt vastavate raportite ja statistiliste päringutena.

Jõudluskontrolli läbiviija võib jõudluskontrolli andmeid kasutada Liidu kodulehel www.lammas.ee ja Liidu poolt avaldatud trükistes.

Jõudlusandmete koguja saab jõudluskontrolli andmeid ja geneetilise väärtuse hindamise tulemusi kasutada aretusvalikute tegemisel.

Kolmandatele osapooltele väljastatakse elektroonilises aretuse andmebaasis olevaid andmeid järgides kokkuleppeid loomaomanikuga või vastavalt Eesti Vabariigi seadustele .

IV. JÕUDLUSKONTROLLI JA JÕUDLUSANDMETE KOGUMISEGA ALUSTAMINE

Jõudluskontrolliga alustamisel instrueerib jõudluskontrolli läbiviija jõudlusandmete kogujat järgmistel teemadel:

1. Valitud aretusprogramm ja valiku printsiibid,
2. Eestis aretatavad lambatõud, lambatõugude aretusprogrammid,
3. Jõudlusandmete kogumine ja edastamine,
4. Lammaste hindamine ja hindamistulemuste kasutamine praktilises aretuses,
5. Aretusalased õigusaktid,
6. Prp genotüüp (skreipi),
7. Maedi-visna.

Instruktaaži järgselt peab jõudlusandmete koguja oskama iseseisvalt täita jõudlusandmete kogumise ja edastamise algdokumente, omama ülevaadet valitud aretusprogrammist, oskama kasutada tõulammaste aretusväärtuste hindamistulemusi praktilises aretuses.

V. GENEETILISE VÄÄRTUSE HINDAMISE JA HINDAMIS-TULEMUSTE KASUTAMISE KORD

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu jõudluskontrollis olevate lammaste geneetilise hindamise läbiviijaks on vastavalt liiduga sõlmitud lepingule Eesti Põllumajandusloomade Jõudluskontrolli AS (https://www.jkkeskus.ee/). Geneetiline hindamine viiakse läbi vastavalt lepingule kõikidele andmebaasis olevatele lammastele.

Minimaalselt avaldatakse jäärade aretusväärtused, kellel on järglasi vähemalt kahe erineva omaniku juures ja kelle aretusväärtuse usaldusväärsus on vähemalt 50%.

Hindamise üldsätted

Aretusväärtused hinnatakse vastava lambatõu lammaste ning neile tõugudele vastavate komponenttõugu lammaste ühise andmestiku alusel eraldi protseduuridena kasvukiiruse aretustunnusele “100 päeva mass” ja viljakuse aretustunnusele “elusalt sündinud tallede arv”. Hindamisandmetena kasutatakse andmebaasis hindamispäeva seisuga salvestatud lammaste jõudluskontrolli ja põlvnemise andmeid.

Lähteandmed

Hindamisel kasutatakse viljakuse informatsioonina alates 01.01.2004. a sündinud ja vähemalt kümne kuu vanuselt esmakordselt poeginud uttede poegimisandmeid ning kasvukiiruse informatsioonina alates 01.01.2005. a salvestatud lammaste kaalumise andmeid. Põlvnemisinformatsioonina kasutatakse kogu teadaolevat põlvnemist. Teadmata põlvnemisega eellased grupeeritakse päritolumaa (kohalik, import), sünniperioodi, tõulise ja soolise kuuluvuse järgi.

Andmed on sobivad järgmistel tingimustel:

- isa ja ema andmed on registreeritud;
- poegimisel on registreeritud sündinud tallede arv;
- kaalumisel on lamba staatus kas utt-tall, jäär-tall või kastraat ja tema korrigeeritud 100 päeva massi arvutamise tulemus on usaldusväärne.

Andmete hindamiseelne korrigeerimine

Hindamiseelselt korrigeeritakse lamba kaalumise tulemus tema 100 elupäevale.

Geneetilised parameetrid

Päritavuskoefitsendi väärtus aretustunnusele “100 päeva mass” on 0,48 ja aretustunnusele “elusalt sündinud tallede arv” on 0,14.

Hindamismudelid

A. VILJAKUS
Viljakuse geneetilisel hindamisel kasutatakse ühe tunnusega BLUP-loomamudelit. Mudel:
y = kari*aasta + pgv + pgk + tõug + mitmik + jäär + a + e kus
y – elusalt sündinud tallede arv

kari*aasta – karja ja poegimisaasta koosmõju fikseeritud efekt tõug(10) – tõulise kuuluvuse fikseeritud efekt (kuni kümme tõugu) pgk(2) – poegimiskorra fikseeritud efekt (esimene ja järgnevad)
pgv(4) – poegimisvanuse fikseeritud efekt (10-12 kuu vanused, 13-18 kuu vanused ja üle 18 kuu vanused esmapoegijad; ülejäänud poegimised on 4. grupis)
mitmik(3) – ute sünnipesakonna suuruse fikseeritud efekt (1 tall;2 talle;>=3 talle)
jäär – talle/de isa juhuslik efekt a - looma geneetiline efekt
e - mitteseletatav jääkefekt

B. KASVUKIIRUS
Kasvukiiruse geneetilisel hindamisel kasutatakse ühe tunnusega BLUP-loomamudelit. Mudel:
y = kari*aasta + tõug + sugu + mitmik + a + e kus
y – lamba mass 100. elupäeval
kari*aasta – karja ja kaalumisaasta koosmõju fikseeritud efekt
tõug (10) – tõulise kuuluvuse fikseeritud efekt sugu (2) – soolise kuuluvuse fikseeritud efekt
mitmik (3) – pesakonna suuruse fikseeritud efekt (1 tall;2 talle;>=3 talle)
a - looma geneetiline efekt e - mitteseletatav jääkefekt

Aretusväärtuse korrigeerimine ja suhtelise aretusväärtuse arvutamine

A.VILJAKUS
Viljakuse geneetilise hindamise tulemused korrigeeritakse 2010. aastal sündinud lammaste keskmise aretusväärtuse võrra, mille tulemusel 2010. aastal sündinud lammaste keskmine aretusväärtus on null.

Eraldi esitatakse kõikide lammaste, sh aretusprogrammidega hõlmatud tõugude lammaste suhteline aretusväärtus, kus kõikide 2010. aastal sündinud lammaste suhteliste aretusväärtuste keskmine on 100 punkti ja standardhälve 12 punkti.B. KASVUKIIRUS
Kasvukiiruse geneetilise hindamise tulemused korrigeeritakse 2010. aastal sündinud lammaste keskmise aretusväärtuse võrra, mille tulemusel 2010. aastal sündinud lammaste keskmine aretusväärtus (2010. a referentsväärtus) on null.

Eraldi esitatakse kõikide lammaste, sh aretusprogrammidega hõlmatud tõugu lammaste suhteline aretusväärtus, kus kõikide 2010. a. sündinud lammaste suhteliste aretusväärtuste keskmine on 100 punkti ja standardhälve 12 punkti.

Hindamistulemuste avaldamine

A. VILJAKUS
Minimaalselt avaldatakse jäärad, kelle tütred on hindamises vähemalt kahe erineva omaniku juures ja usaldusväärsus on vähemalt 50%.

B. KASVUKIIRUS
Minimaalselt avaldatakse jäärad, kelle tütred on hindamises vähemalt kahe erineva omaniku juures ja usaldusväärsus on vähemalt 50%.

Informatsioon lammaste suhteliste aretusväärtuste kohta on jõudluskontrolliandmete kogujale kättesaadav osana aretuse andmebaasi tagasisidest.

LISA 2. TÕURAAMATUSSE KANDMISE ALUSED JA TÕURAAMATU PIDAMISE KORD

Mõisted

Aretaja on tõuraamatusse kantud loomadega tegelev isik, kes oli looma omanik tema sündimise ajal.
Aretus on tegevus põllumajanduslooma jõudlusvõime ja geneetilise väärtuse sihipäraseks suurendamiseks ning tema majanduslikult kasulike omaduste säilitamiseks või täiustamiseks.
Aretuse andmebaas on elektrooniline andmebaas, kus registreeritakse lamba kohta kogutavad andmed.
Aretusega tegelev isik on lammaste jõudluskontrolli läbiviija ning tõuraamatu pidaja.
Aretusloom on tõuraamatu põhiossa kantud või sinna kandmiseks sobiv loom.
Aretusvalikud on aretaja otsused, milline loom jätta põhikarja täienduseks, millised paaritusgrupid moodustada jne.
Jõudluskontrolli läbiviija on käesoleva aretusprogrammi tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit (edaspidi: Liit).
Jõudlusandmete koguja on loomapidaja või tema poolt volitatud isik, kes võib koguda ja registreerida loomapidaja karja lammaste jõudlusandmeid ja edastada neid jõudluskontrolli läbiviijale pärast seda, kui on saanud vastavasisulise instruktaaži.
Jõudluskontrollis olev lammas on lammas, kelle kohta kogutakse andmeid, mis võimaldavad arvutada viljakuse või kasvukiiruse aretusväärtusi tema enda või tema järglaste kohta. Jõudluskontrollis oleva lamba saab kanda tõuraamatusse, kui ta vastab tõuraamatusse kandmise tingimustele.
Lamba märgistamine on tegevus, mille tulemusena on võimalik lammas sünnijärgselt üheselt tuvastada ja teistest lammastest eristada.
Loomapidaja on loomaomanik, kellele (aretus)loom kuulub või isik, kes tegeleb loomapidamisega loomaomanikult saadud volituste alusel. Loomapidaja kogub ise või korraldab jõudluskontrolliandmete kogumise.
Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina looma müügi või ostu puhul.
Tõumärk, ka tõutähis on lühend tõu nimetusest, mida kasutatakse veresuse valemis ja lambale antavas tõuraamatu numbris. Võib kasutada ka tõuraamatu ja tõu tähistamiseks.
Tõuraamat on andmekogu, kuhu kantakse asjaomase tõu aretusprogrammiga seotud loomade põlvnemise, aretaja ja omaniku andmed ning jõudluse ja geneetilise väärtuse andmed koos tema eellaste nimetamisega.
Tõuraamatu number koosneb tõu tähisest, lamba registrinumbrist ja tõuraamatu osa või lisa märkivast tähest või tähtede kombinatsioonist.
Tõuraamatu pidaja on käesoleva aretusprogrammi tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit.
Tõutunnistus on tõuraamatu osadesse A või B kantud aretuslooma põlvnemistunnistus.

Veresus ehk tõukombinatsioon väljendab looma põlvnemises esinevate tõugude osatähtsust.
Viljakus on poeginud ute kohta aastas sündinud tallede arv.
Üleskasvatatud tall on vähemalt 60 päeva vanuseks elanud tall.

Tõuraamatu pidamise kord

Tõuraamatut peetakse elektrooniliselt lammaste elektroonilises aretuse andmebaasis, kus see moodustab ühe osa andmebaasist. Aretaja poolt aretusühingule esitatavate dokumentide loetelu ja nende esitamise tähtajad sätestatakse kehtiva jõudluskontrolli korra ning aretaja ja aretusorganisatsiooni vahelise lepinguga.

Utt-talled kantakse tõuraamatusse tingimusel, et nad on sünnijärgselt märgistatud nii, et iga tall on kogu kasvuperioodi vältel teistest talledest eristatav ning üheselt oma emaga seostatav, pärast seda kui

- neile on antud riikliku registri numbrid ja
- neile on määratud 100 päeva mass, mille miinimum tõuraamatu A osasse pääsemiseks on 18 kg. Kui sellise utt-talle 100p mass jääb vahemikku 16,0-17,9kg, siis kuulub ta tõuraamatu B osasse
- või neile on määratud 100 päeva mass, mille miinimum tõuraamatu B osasse pääsemiseks on 16 kg.

Jäärtalled kantakse tõuraamatusse tingimusel, et nad on sünnijärgselt märgistatud nii, et iga tall on kogu kasvuperioodi vältel teistest talledest eristatav ning üheselt oma emaga seostatav, pärast seda kui

- neile on antud riikliku registri numbrid ja
- neile on määratud 100 päeva mass, mille miinimum tõuraamatu A osasse pääsemiseks on 27 kg. Kui sellise jäärtalle 100p mass jääb vahemikku 25,0-26,9kg, siis kuulub ta tõuraamatu B osasse
- või neile on määratud 100 päeva mass, mille miinimum tõuraamatu B osasse pääsemiseks on 25 kg.
- Lisaks on soovituslik viia läbi jäärtallede välimiku hindamine.

Tõuraamatu osad A ja B, tõuraamatu lisa R

Tõuraamatu A-osasse kantakse puhtatõulised loomad, kelle kõik vanemad ja vanavanemad on kantud tekseli tõuraamatu põhiossa ning kelle jõudluskontrolli tulemused vastavad tõuraamatu A-osasse pääsemise kriteeriumitele.
Tõuraamatu B osasse kantakse puhtatõulised loomad, kelle isa ja mõlemad vanaisad on tõuraamatu põhiosa loomad ning ema ja mõlemad vanaemad kuuluvad vähemalt tõuraamatu lisasse või loomad, kes põlvnemise alusel peaksid kuuluma tõuraamatu A-osasse, kuid kelle jõudluskontrolli tulemused vastavad tõuraamatu B-osasse pääsemise kriteeriumitele.
Tõuraamatu lisas R peetakse arvestust tekseli veresusega uttede üle, kelle välimus on tõule omane või tekseli ristandi välimusele omaste tunnustega ning kelle tekseli veresus on suurem või võrdne 50% osakaaluga koguveresusest. Utt-talled, kelle välimik vastab tõu kirjeldusele,

kelle ema ja emapoolne vanaema kuuluvad tõuraamatu lisasse ning kelle isa ning mõlemad vanaisad kuuluvad tõuraamatu põhiossa ning kes on vähemalt 96,87% osakaaluga koguveresusest tekseli veresusega liiguvad tõuraamatu osasse B.

Tõuraamatusse kantud lambale antakse tõuraamatu number, mis koosneb:

- tõu tähisest,
- lamba registrinumbrist ja
- tõuraamatu osast/lisa märkivast tähest A, B, või R.

Kui kahe tekseli tõuraamatusse kantud lamba järgalsena sündinud tallel avaldub sinisele tekselile omane (retsessiivne) värvimuster, siis on tall sobilik sinise tekseli tõuraamatusse kandmiseks.

Tõuraamatut peab aretusorganisatsioon elektrooniliselt. Tõuraamatusse kantud jäärade põlvnemisandmed on avalikud. Põlvnemistunnistuse väljastamise korral märgitakse sellele tõuraamatusse kantud lamba kohta tõuraamatu number. Lambad kannab tõuraamatusse tõuraamatu pidaja.

Veresuste arvutamise juhend

Veresus ehk tõukombinatsioon väljendab looma põlvnemises esinevate tõugude osatähtsust protsentides või suhtarvuna täisveresuse kohta 100%. Kui lammas tuleb aretusprogrammi koos veresuse andmetega, siis arvestatakse kõikide komponentide veresusega. Kui esineb teadmata veresust (osaliselt või täielikult), siis märgitakse puuduv komponent tähega R (ristand). R-komponent arvutatakse, lahutades täisveresusest (100%) teadaolevad veresused. Veresuse komponentide üle peetakse eraldi arvestust kui veresuse komponent on suurem kui 3,125% veresust. Kui veresuse komponent on võrdne või väiksem kui 3,125% siis see kustutatakse ja 100%st puudu jääv osa liidetakse:

a) R-komponendile, kui see esineb;

b) kui R komponenti ei esine ning kaduvate komponentide summa on suurem kui 3,125%, siis luuakse R komponent ja liidetakse kaduvad veresused R komponendile;

c) R komponendi puudumisel või kui loodav R komponent jääks väiksemaks kui 3,125%, liidetakse kaduv veresus vähima osakaaluga tõu veresuseks.

LISA 3. ARETUSLOOMA PÕLVNEMISE REGISTREERIMISE NING PÕLVNEMISE ÕIGSUSE KONTROLLIMISE KORD

Põlvnemisandmete õigsuse tagavad aretuse andmebaasi paaritus- ja poegimisandmed, mis sisestatakse andmebaasi vastavalt kehtivale jõudluskontrolli korrale. Vajadusel saab põlvnemist kontrollida geneetilise uuringuga.

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist. Põlvnemistunnistus väljastatakse looma müügi või ostu puhul loomaomaniku nõudmisel.

Tõutunnistus on tõuraamatu osadesse A või B kantud aretuslooma põlvnemistunnistus.

Põlvnemistunnistuse vormi kinnitab aretusorganisatsioon ning sellele kantakse vähemalt järgmised andmed:

- põlvnemistunnistuse väljastanud asutuse nimi;
- looma tõug ja tõuraamatu nimi;
- looma number tõuraamatus;
- põlvnemistunnistuse väljaandmise kuupäev;
- märgistamismeetod;
- riikliku registri number;
- sünniaeg;
- sugu;
- aretaja nimi ja aadress;
- omaniku nimi ja aadress;
- põlvnemine – kaks põlvkonda eellasi ning nende tõuraamatu numbrid;
- veresus;
- mitmikuna sündimine.

Põlvnemistunnistus väljastatakse looma müügi korral kahe nädala jooksul peale müügiregistri jõudmist tõuraamatu pidajale. Põlvnemistunnistus väljastatakse uuele omanikule või aretajale, kui viimased on vastava soovi esitanud. Loomade müügiandmed sisestatakse aretuse andmebaasi vastavalt kehtivale jõudluskontrolli korrale. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina digitaalselt allkirjastatuna e-maili teel. Erandjuhtudel, kui müüja või ostja on selleks soovi avaldanud, ka paberkandjal. Põlvnemistunnistuse ja selle koopiate tellimine tõuraamatu pidajalt toimub vastavalt Liidu juhatuse poolt kinnitatud hinnakirjale.

LISA 4.LOOMA JA ARETUSMATERJALI ARETUSEKS SOBIVAKS TUNNISTAMISE KORD

Jõudluskontrolli läbiviija poolt tunnistatakse loom ja aretusmaterjal aretuseks sobivaks

1) läbi tõuraamatusse kandmise või
2) loomade hindamise.

Looma tervislikku seisundit aretusvaliku tegemise või looma müügi ajal hindab jõudluskontrolli andmete koguja (lambaomanik või tema volitatud isik), vajadusel koos veterinaararstiga. Kui hindamist ei ole läbi viidud Liidu või mõne teise kvalifitseeritud hindaja poolt, siis vastutab looma füsioloogilise ning anatoomilise hea tervisliku seisundi eest looma omanik. Sisse ostetud aretusloomade ja aretusmaterjaliga peavad kaasas olema Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrusega 2016/1012 nõutud andmed.

LISA 5. PAARITUSANDMETE REGISTREERIMISE KORD

Aretusega tegelevates karjades on lubatud kasutada ainult neid paaritusviise, kus on võimalik kasutatud sugujäärade isaduse tuvastamine. Tagamaks aretuses kasutatavate loomade põlvnemisandmete õigsust peab iga sündiv tall olema selgelt seostatav oma isa ja emaga. Sellise seose loomiseks saab kasutada:

- **rühmapaaritust**, kus iga uterühma kohta kasutatakse vaid ühte jäära – registreeritakse rühma uttede numbrid ning jäära number;
- **käestpaaritust**, kus jäära juurde pannakse vaid kindel utt – registreeritakse ute ja jäära number;
- kui paarituses kasutatakse ühes rühmas rohkem kui ühte jäära, peab tõuraamatusse kandmisel järglase põlvnemine olema tõendatud **geneetilise ekspertiisiga**;
- **kunstlikul seemendamisel** registreeritakse analoogselt käestpaaritusele ute ja jäära number.

LISA 6. PÕLLUMAJANDUSLOOMA, KEDA SOOVITAKSE TÕURAAMATUSSE KANDA, IDENTIFITSEERIMISE JA SELLE ÜLE ARVESTUSE PIDAMISE KORD

Tõuraamatusse kantav loom identifitseeritakse vastavalt Loomatauditõrje seaduse kohaselt sätestatud korrale ja tähtaegadele.
Tall märgistatakse sünnijärgselt nii, et teda on võimalik individuaalselt tuvastada ja üheselt põlvnemisandmetega seostada. Tallede märgistamise ning ema ja tallede õige seostamise eest vastutab jõudluskontrolli andmete koguja. Jõudluskontrolli läbiviijal on õigus märgistamist kontrollida. Loomade üle peetakse arvestust elektroonilises aretuse andmebaasis vastavalt kehtivale jõudluskontrolli korrale. Kuni andmete kandmiseni andmebaasi, on märgistamise algdokumentideks ettevõttes tehtud märkmed.
Tõuraamatusse kantakse loomad, kelle puhul on täidetud aretusprogrammist tulenevad nõuded ning kes on märgistatud riikliku registrinumbriga.

LISA 7. SEEMENDAMISE KOOLITUSPROGRAMMID NING SEEMENDAJA TUNNISTUSE SAAMISE NÕUDED JA TUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD

Kunstliku seemendusega võib tegelda isik (Seemendaja), kes on läbinud vastava täiendkoolitusprogrammi selleks luba omavas täiendkoolitust pakkuvas asutuses.

LISA 8. JÄÄRADE HINDAMISE JUHEND

Tekseli jäära hindamine

Tõujäärade hindamise eesmärgiks on populatsiooni parimate loomade tunnustamine, et neid edaspidi kasutada suguloomadena. Jäärade hindamist viiakse läbi lammaste jõudluskontrollis olevates karjades. Jõudlusandmete koguja saadab andmed või sisestab andmed aretuse andmebaasi vastavalt lammaste jõudluskontrolli korrale. Loomaomanik kaalub noorloomad 90–150 päeva vanuses ja valib (koos spetsialistiga või eraldi) välja sobivad jäärad hindamiseks, andes sellest teada ka jõudluskontrolli läbiviijale.

Hindamine toimub soovituslikult alates 12. elukuust, kuid kasvataja soovil võib hindamise läbi viia ka alates 6. elukuust. Noorloomadel hinnatakse jõudluskontrolli läbiviija poolt välimikku ning selle vastavust tõutüübile. Tüübi all mõistetakse tõu väliseid iseärasusi.

Välimiku hindamisel arvestatakse:
1) välimiku vastavust tõutüübile – hindele “5” vastava tekseli jäära keha on väga hästi arenenud lihavormidega, selg on ühtlaselt lai, kintsud lihaselised, villak on valge, nina must, näol ja kõrvadel ja jalgadel võib olla tumedaid tähne, kõrvad on püstised, saba lühike, karvavaba pealagi ei ole soositud;
2) jalgade seisu – hindele “5” vastava jäära jalad peavad olema muu kehaga proportsioonis, sirged, aretuses tuleb vältida „X“- ja „O-kujulisi“ jalgu;
3) sõrgade ja sõrgatsi tugevust – hindele “5” vastava jäära sõrad peavad olema tugevad ja terved;
4) hambumust – hindele “5” vastava jäära lõikehambad peavad asetsema vastu ülemist iget, ei tohi esineda üle- ega alahambumust;
5) jäära munandite laskumist munandikotti, nende ühtlast suurust ja tõule omast väljaarenemist – hindele “5” vastava jäära munandid peavad hindamishetkeks olema laskunud munandikotti, olema ühesuurused ning välja arenenud vastavalt looma vanusele. Ebanormaalsused munandites on piisav põhjus looma prakeerimiseks (hinne 1).

Hindamiskriteeriumid.

Hindamisskaala on 5-punkti süsteemis. Punktid antakse järgmiselt: 5 – suurepärane; 4 – hea; 3 – keskmine; 2 – rahuldav; 1 – mitterahuldav. Jäärad, kes saavad hindeks „5“ (eliitjäär) ja „4“, on sobilikud aretustegevuseks. Jäärasid, kes saavad hindeks „3“ ja „2“ ei tohi kasutada tõuaretuseks, kuid võib kasutada sugujääradena tootmistegevuses. Jäärasid, kes on saanud mõnes punktis hindeks „1“, ei ole lubatud kasutada sugu- või aretusloomana.

LISA 9. JÕUDLUSKONTROLLIGA LIITUMISE AVALDUS

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidule

Avalduse esitaja nimi: ……

Ettevõtte / FIE nimi: …….…….

Äriregistri nr / Isikukood: ……

Aadress
Maakond: …….....
Vald: …….
Küla: …….
Talu: ……....
Postiindeks: …….

Kontakttelefon: …….
E-posti aadress: …….

Karja suurus, kasvatatav tõug……

Avaldus

Soovin alustada lammaste jõudluskontrolliga.

“ … “…….2018. a

……..
(allkiri)